

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

УДК 378.014.56

Світлана ГРИЩЕНКО

Svitlana HRYSHCHENKO

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК СУБ'ЄКТІВ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

ACTIVITIES OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS AS SUBJECTS OF INCLUSIVE EDUCATION

У статті розглянуто діяльність закладів загальної середньої освіти як суб'єктів інклюзивного навчання. Охарактеризовано інклюзивне навчання як систему освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Визначено, що організацію інклюзивного навчання здобувачів середньої освіти забезпечує асистент вчителя, посадові обов'язки якого визначаються його посадовою інструкцією, що затверджується керівником закладу освіти відповідно до вимог законодавства.

Мета статті – проаналізувати процес діяльності закладів загальної середньої освіти як суб'єктів інклюзивного навчання.

Визначено, що основними осередками інклюзивного навчання вважаємо заклади загальної середньої освіти. Висвітлено, що організаційні засади інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами за інституційною (очною (денною) формою здобуття освіти у закладах загальної середньої освіти, постійно потребують оновлення.

Висновки. 1. Інклюзивне навчання здобувачів середньої освіти, у тому числі згідно з індивідуальним навчальним планом, здійснюється відповідно до освітньої програми закладу освіти з урахуванням їх особливих освітніх потреб та особистісно орієнтованого спрямування освітнього процесу. 2. Керівник закладу освіти на підставі заяви одного з батьків (інших законних представників) здобувача середньої освіти та висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, що надається інклюзивно-ресурсним центром, утворює інклюзивний клас та організовує інклюзивне навчання. 3. Для здобувачів середньої освіти може складатися індивідуальний навчальний план, який має містити, зокрема, інформацію про назву закладу освіти, прізвище та власне ім'я здобувача освіти; клас, в якому він навчається; цілі виконання та строк дії індивідуального навчального плану; загальний обсяг навчального навантаження та кількість годин на тиждень для вивчення навчального предмета; інформацію про адаптацію чи модифікацію змісту освітніх компонентів освітньої програми, послідовність, форму і темп їх засвоєння, очікувані результати навчання. 4. Заклад освіти не може відмовити в організації інклюзивного навчання здобувача освіти з особливими освітніми потребами та створенні інклюзивного класу.

Ключові слова: загальна середня освіта, заклади загальної середньої освіти, здобувачі освіти, інклюзивне навчання, організація інклюзивного навчання.

The article examines the activities of general secondary education institutions as subjects of inclusive education. Inclusive education is characterized as a system of educational services guaranteed by the state, which is based on the principles of non-discrimination, consideration of the multifacetedness of a person, effective involvement and inclusion in the educational process of all its participants.

It was determined that the organization of inclusive education of secondary education students is provided by a teacher's assistant, whose job duties are determined by his job description, which is approved by the head of the educational institution in accordance with the requirements of the law.

The purpose of the article is to analyze the activity process of general secondary education institutions as subjects of inclusive education.

It was determined that we consider general secondary education institutions to be the main centers of inclusive education. It is highlighted that the organizational principles of inclusive education of persons with special educational needs in the institutional (full-time (full-time) form of education in institutions of general secondary education are constantly in need of updating.

Conclusions. 1. Inclusive education of secondary education students, including according to an individual curriculum, is carried out in accordance with the educational program of the educational institution, taking into account their special educational needs and the personally oriented direction of the educational process. 2. The head of the educational institution, based on the application of one of the parents (other legal representatives) of the student of secondary education and the conclusion on the comprehensive psychological and pedagogical assessment of the child's development provided by the inclusive resource center, forms an inclusive class and organizes inclusive education. 3. An individual study plan may be drawn up for students of secondary education, which should contain, in particular, information about the name of the educational institution, the surname and first name of the student; the class in which he studies; the goals of implementation and the validity period of the individual study plan; the total volume of the study load and the number of hours per week for studying the subject; information about the adaptation or modification of the content of the educational components of the educational program, the sequence, form and pace of their assimilation, expected learning outcomes. 4. An educational institution may not refuse to organize inclusive education for a student with special educational needs and to create an inclusive class.

Key words: general secondary education, institutions of general secondary education, education seekers, inclusive education, organization of inclusive education.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вітчизняний освітній простір має потребу в безпосередній освітній діяльності закладів загальної середньої освіти України, яка спирається на закони та інші нормативно-правові акти щодо здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Нашим дослідженням доведено, що Україною ратифіковано основні міжнародні документи у сфері забезпечення прав дітей та прав людей з інвалідністю згідно зі світовими стандартами освіти. Реалізація права здобувачів освіти з особливими освітніми потребами рівного доступу до якісної освіти вимагає створення нових та удосконалення існуючих організаційних засад безпечного інклюзивного освітнього середовища. Основними осередками цього середовища вважаємо заклади загальної середньої освіти. Організаційні засади інклюзивного навчання осіб з особливими освітніми потребами за інституційною (очною (денною) формою здобуття освіти у закладах загальної середньої освіти, постійно потребують оновлення (Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, 2021). Вітчизняні дослідники констатують, що формування молодого покоління осіб з особливими освітніми потребами, які матимуть необхідні знання, навички і ключові компетентності для інтеграції в сучасне українське та європейське суспільство на різних рівнях його розвитку, важливо для їхньої конкурентноспроможності на ринку праці. Заклади загальної середньої освіти мають можливість сформулювати ключові компетентності здобувачів середньої освіти з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема діяльності закладів загальної середньої освіти як суб'єктів інклюзивного навчання на тепер досліджувалася в наукових розвідках вітчизняних вчених: О. Грищенко, С. Грищенко, О. Єфремова, І. Новик та інші. В нашому дослідженні спираємося на документи нормативно-правової бази України щодо інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти.

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. Маємо констатувати, що на тепер у вітчизняному науковому просторі немає комплексного дослідження основних понять організації інклюзивного навчання

в закладах загальної середньої освіти (на прикладі роботи українських шкіл).

Мета статті – проаналізувати процес діяльності закладів загальної середньої освіти як суб'єктів інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Перші двадцять років XXI століття є періодом активного впровадження інклюзивного навчання у вітчизняних закладах освіти різного рівня. Нашою науковою розвідкою доведено, що заклади загальної середньої освіти потребують наукових теоретичних та методичних розробок для створення практичних рекомендацій вчителям, асистентам учнів (здобувачів освіти), асистентам вчителя, батькам здобувачів середньої освіти, учням (здобувачам) та особам з особливими освітніми потребами.

Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти визначає організаційні засади інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами за інституційною (очною (денною) формою здобуття освіти у закладах загальної середньої освіти (Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, 2021). Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, ґрунтована на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах закладу загальної середньої освіти.

Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Інклюзивний заклад – це заклад освіти, що реалізує інклюзивні підходи, надаючи всім учням змогу здобути досвід, який сприяє подоланню упереджень і дискримінації, формуванню позитивного ставлення до тих, хто відрізняється. Інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для суспільного навчання, виховання й розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей (Про освіту, 2017).

Дитина з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в

освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (Про освіту, 2017).

Інклюзивне навчання передбачає «зміни в освітньому процесі: адаптація та/або модифікація освітніх програм, адаптація підходів до навчання, освітнього середовища».

Адаптація змісту навчального предмета – «зміна методів і способів навчання, рівня складності завдань з урахуванням індивідуальних потреб здобувачів освіти з особливими освітніми потребами без зміни загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання» (Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, 2021). Модифікація змісту навчального предмета – «зміна змісту (шляхом спрощення, виключення, об'єднання тощо) навчання з урахуванням особливих освітніх потреб учнів із зміною загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання» (Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, 2021). Рівні підтримки – «обсяг тимчасової або постійної підтримки здобувачів освіти в освітньому процесі відповідно до їх особливих освітніх потреб, що надається в закладі освіти» (Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, 2021). В закладі освіти з інклюзивним навчанням має бути облаштована «ресурсна кімната – спеціально облаштована кімната (частина кімнати), що має відповідний розподіл функціональних зон, призначена для розвитку учнів з особливими освітніми потребами, гармонізації їх психоемоційного стану та психологічного розвантаження, надання індивідуальних та/або групових психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг» (Створення ресурсних кімнат в ЗЗСО, 2022).

Основними завданнями використання ресурсної кімнати у закладі загальної середньої освіти є: психологічне розвантаження здобувачів освіти; соціально-побутове орієнтування, формування в здобувачів освіти навичок самообслуговування; надання індивідуальних та/або групових психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (Новик, 2022: 5; Створення ресурсних кімнат в закладів загальної середньої освіти, 2022).

Так, (згідно п. 6.81 ДБН В.2.2–3:2018 «Будинки і споруди. Заклади освіти») у закладі з інклюзивним навчанням облаштовується ресурсна кімната площею до 60 м², що поділяється мобільними меблями на дві функціональні зони: навчальну та побутово-практичну із відповідним обладнанням. В умовах реконструкції площу ресурсної кімнати допускається приймати не менше ніж 36 м².

Перша функціональна зона – навчальна. Це «простір ресурсної кімнати, де здійснюється освітній процес у невеликих групах або індивідуально, що досягається завдяки мобільним меблям». Ця функціональна зона містить також осередок робочого місця педагога (вчителя, асистента вчителя та/чи інших фахівців, що працюють з дітьми) (Новик, 2022: 7; Грищенко&Єфремова&Грищенко, 2022).

Навчальна зона охоплює такі функціональні осередки, як: осередок для індивідуальних занять; осередок для групових занять; робочий осередок педагога.

Осередок для індивідуальних занять – це спеціально організований простір, у якому діяльність відбувається індивідуально з кожним здобувачем освіти і обладнується меблями спеціального призначення, корекційними засобами навчання та спеціальними тренажерами. Осередок для групових занять – це спеціально організований простір, у якому діяльність може відбуватися з підгрупою здобувачів освіти та обладнується меблями спеціального призначення, корекційними засобами навчання і спеціальними тренажерами, а також столом і стільцями для групової роботи. Робочий осередок педагога – це спеціально організоване місце, де педагог має змогу розробляти і зберігати дидактичні матеріали необхідні для здійснення психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг (допомоги) здобувачам у ресурсній кімнаті.

Друга функціональна зона – побутово-практична, де здійснюється безпосереднє формування навичок самообслуговування здобувачів, які сприятимуть їхній адаптації та можливості ефективно інтегруватися у суспільство. Тут організовується осередок, який виконуватиме функції кухні та їдальні, а також осередок відпочинку (Грищенко&Єфремова&Грищенко, 2022; Створення ресурсних кімнат в закладів загальної середньої освіти, 2022).

Осередок, що виконує функції кухні та їдальні – це простір, у якому під наглядом

педагогів в здобувачів відбувається формування і удосконалення навичок самообслуговування, що сприяє соціально-побутовому комфорту в дорослому житті.

У цьому осередку мають бути присутні набори посуду, кухонні панелі, кухонні електричні прилади (електрочайник, мікрохвильова піч та інше), які можуть бути як іграшковими, так і справжніми. У цьому осередку фахівці разом з учнем проводять різноманітні дії, а саме: вчити готувати або розігрівати їжу, робити чай або сервірувати стіл тощо. Усі ці дії обов'язково мають здійснюватися під наглядом педагогів, особливо у разі використання в осередку справжніх кухонних предметів і приладів, а не іграшкових. Осередок відпочинку – це простір, де здобувачі освіти можуть відпочити між змінами різних видів діяльності чи у разі втоми, заспокоїтися, психологічно розвантажитись.

Цей осередок має бути відокремлений від інших осередків перегородками, меблями або виділений візуально. Тут доцільно облаштувати куточок усамітнення, де учні відчуватимуть себе у повній безпеці, матимуть змогу знизити занепокоєння, збудження, скутість, відновити сили та інше. Куточок усамітнення можна організувати як затишний будиночок у вигляді шатра, ширми або намету, де розміщено м'які подушки, іграшки, крісло-мішок, стаканчики/мішечки для крику, іграшки-антистрес (Simple Dimple, Pop it, Snapperz, Squishy, слайми, спінери). Також доречним тут буде розмістити «Яйце Кіслінг» – це засіб для розвитку і сенсорної інтеграції, що за своєю формою нагадує кулеподібний мішок кокон, обладнаний двома міцними ручками, за які його можна підвішувати. Поряд із куточком усамітнення доцільно організувати читачий куточок, де поставити спеціальні стелажі з цікавою літературою, настільними іграми, пазлами, іграми для розвитку логіки та мислення, мольберти, магнітні дошки, набори для творчості, моделювання та гравіювання. Відкриті полиці з книжками й дидактичними матеріалами мають бути розташовані у максимальній доступності для всіх учасників освітнього процесу (Новик, 2022; Грищенко&Єфремова&Грищенко, 2022; Створення ресурсних кімнат в закладів загальної середньої освіти, 2022).

В ресурсній кімнаті зі здобувачами освіти працюють асистент педагога/

асистент дитини або/чи інші фахівці, які проводять (надають) додаткові психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття (послуги), зокрема це можуть бути: психолог, логопед, дефектолог, корекційний педагог. Для ефективної роботи у цьому осередку доцільно розмістити робочий стіл, персональний комп'ютер/ноутбук. Багатофункціональний пристрій для друку, сканування, копіювання, ламінатор, різак для паперу та інше обладнання, що застосовується з метою розроблення дидактичних матеріалів, може бути розміщене як в основному кабінеті/класі, який закріплений за педагогом (за наявності), так і в робочому осередку ресурсної кімнати за умови достатнього простору для робочого осередка педагога. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють для здобувачів з особливими освітніми потребами умови для здобуття освіти на рівні з іншими здобувачами освіти.

Керівник закладу освіти на підставі заяви одного з батьків (інших законних представників) здобувача середньої освіти та висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, що надається інклюзивно-ресурсним центром, утворює інклюзивний клас та організовує інклюзивне навчання з урахуванням рівня підтримки, рекомендованого інклюзивно-ресурсним центром.

У сучасний період воєнного стану, або надзвичайної ситуації, або надзвичайного стану гранична кількість здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах, визначена Порядком (Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, 2021), не застосовується. Заклад освіти не може відмовити в організації інклюзивного навчання здобувача освіти з особливими освітніми потребами та створенні інклюзивного класу.

Для здобувачів середньої освіти, які потребують підтримки в освітньому процесі, «керівник закладу освіти формує команду психолого-педагогічного супроводу», діяльність якої регламентується Примірним положенням про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти (Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими

освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти, 2018).

Для нашої наукової розвідки важливо пам'ятати, що до складу команди залучаються фахівці інклюзивно-ресурсного центру, які брали участь у проведенні комплексної оцінки. Для здобувачів середньої освіти, у яких виникають труднощі під час навчання та, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі, за рішенням закладу загальної середньої освіти надається підтримка першого рівня. Для організації інклюзивного навчання здобувача команда протягом двох тижнів з початку навчання складає його індивідуальну програму розвитку, яка підписується всіма членами команди, одним з батьків здобувача освіти та затверджується керівником закладу освіти. Здобувачам освіти відповідно до рівня підтримки та індивідуальної програми розвитку надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги. Для здобувачів середньої освіти може складатися «індивідуальний навчальний план, який має містити, зокрема, інформацію про назву закладу освіти, прізвище та власне ім'я здобувача освіти; клас, в якому він навчається; цілі виконання та строк дії індивідуального навчального плану; загальний обсяг навчального навантаження та кількість годин на тиждень для вивчення навчального предмета; інформацію про адаптацію чи модифікацію змісту освітніх компонентів освітньої програми», послідовність, форму і темп їх засвоєння, очікувані результати навчання (Про освіту, 2017).

Інклюзивне навчання здобувачів середньої освіти, у тому числі згідно з індивідуальним навчальним планом, здійснюється відповідно до освітньої програми закладу освіти з урахуванням їх особливих освітніх потреб та особистісно орієнтованого спрямування освітнього процесу, адаптації та/або модифікації окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів) (Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році, 2022).

Організацію інклюзивного навчання здобувачів середньої освіти забезпечує асистент вчителя, посадові обов'язки якого визначаються його посадовою інструкцією, що затверджується керівником закладу освіти відповідно до вимог законодавства

(Щодо посадових обов'язків асистента вчителя, 2012).

Важливим моментом є те, що в освітньому процесі індивідуальні соціальні та соціально-побутові потреби здобувачів середньої освіти забезпечуються асистентом учня. «Асистентом учня (здобувача освіти) може бути один з батьків, особа, уповноважена ними, або соціальний працівник, що надає послугу супроводу під час інклюзивного навчання» (Про затвердження державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання, 2021).

Щодо тривалості здобуття середньої освіти здобувачами, науковці констатують, що вона може бути продовжена на рівнях від початкової до базової середньої освіти відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 983 (Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 585 і від 12 липня 2017 р. № 545, 2020).

Маємо констатувати, що після завершення навчання здобувачі середньої освіти отримують документи про освіту державного зразка відповідно до зразків документів про загальну середню освіту, затверджених Міністерством освіти і науки України, які в подальшому можна використовувати для вступу до закладів вищої освіти.

Відтак, нашою науковою розвідкою доведено, що заклади загальної середньої освіти «організують інклюзивне навчання здобувачів середньої освіти за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством» (Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти, 2021).

Висновки. 1. Інклюзивне навчання здобувачів середньої освіти, у тому числі згідно з індивідуальним навчальним планом, здійснюється відповідно до освітньої програми закладу освіти з урахуванням їх особливих освітніх потреб та особистісно орієнтованого спрямування освітнього процесу. 2. Керівник закладу освіти на підставі заяви одного з батьків (інших законних представників) здобувача середньої освіти та висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, що надається інклюзивно-ресурсним центром, утворює інклюзивний клас та організовує інклюзивне навчання. 3. Для здобувачів середньої освіти може складатися індивідуальний навчальний

план, який має містити, зокрема, інформацію про назву закладу освіти, прізвище та власне ім'я здобувача освіти; клас, в якому він навчається; цілі виконання та строк дії індивідуального навчального плану; загальний обсяг навчального навантаження та кількість годин на тиждень для вивчення навчального предмета; інформацію про адаптацію чи модифікацію змісту освітніх компонентів освітньої програми, послідовність, форму і темп їх засвоєння, очікувані результати навчання. 4. Заклад освіти не може

відмовити в організації інклюзивного навчання здобувача освіти з особливими освітніми потребами та створенні інклюзивного класу.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо дослідження процесу надання субвенцій закладам загальної середньої освіти для удосконалення інклюзивного навчання та створення ресурсних кімнат.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Грищенко С., Єфремова О., Грищенко О. Створення ресурсних кімнат в закладах освіти: організаційні та правові засади: збірник матеріалів *Міжнародної наукової конференції «XIII Сіверянські соціально-психологічні читання»*. 25 листопада 2022 року. Чернігів: НУЧК, 2023. С. 18–21.
2. Новик І. М. Створення ресурсних кімнат у закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Київ: УІРО, 2022. 29 с.
3. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 15.09.2021 року №957 (із змінами) чинна. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 02.06.2023).
4. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ МОН України від 08.06.2018. № 609.
5. Про затвердження державного стандарту соціальної послуги супроводу під час інклюзивного навчання: Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.12.2021 року № 718.
6. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 585 і від 12 липня 2017 р. № 545: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 року. № 983. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanov-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-23-kvitnya-2003-r-585-i-vid-12-lipnya-2017-r-545-i211020-983> (дата звернення 12.06.2023).
7. Про освіту: Закон України. 2017. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38–39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 04.06.2023).
8. Створення ресурсних кімнат в ЗЗСО: Лист МОНУ від 27.09.2022 року № 4/2703.
9. Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році: Лист МОН України від 06.09.2022 № 1/10258-22.
10. Щодо посадових обов'язків асистента вчителя: Лист МОН молоді та спорту України від 25.09.2012 року №1/9-675.

REFERENCES

1. Hryshchenko, S., Yefremova, O., Hryshchenko, O. (2022). Stvorennia resursnykh kimnat v zakladykh osvity: orhanizatsiini ta pravovi zasady: [Creation of resource rooms in educational institutions: organizational and legal principles]: zbirnyk materialiv [collection of materials] *Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «XIII Siverianski sotsialno-psykholohichni chytannia»*. 25 lystopada 2022 roku, Chernihiv: NUChK, 2023, 18–21. URL: <https://drive.google.com/file/d/19faBoykcw5af0qjjAgMrMqvAAUJ3dzKh/view> [in Ukrainian].
2. Novyk, I. M. (2022). Stvorennia resursnykh kimnat u zakladykh zahalnoi serednoi osvity: [Creation of resource rooms in institutions of general secondary education]: metodychni rekomendatsii. [Guidelines]. Kyiv: UIRO [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladykh zahalnoi serednoi osvity (2021): [On the approval of the Procedure for the organization of inclusive education in institutions of general secondary education]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 15.09.2021 r. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (data zvernennia 20.11.2022) [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Prymirnoho polozhennia pro komandu psykholoho-pedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitimy potrebamy v zakladi zahalnoi serednoi ta doshkilnoi osvity (2018): [On the approval of the Model Regulation on the team of psychological and pedagogical support of a child with special educational needs in an institution of general secondary and preschool education]: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] vid 08.06.2018 № 609 [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy suprovodu pid chas inkliuzyvnoho navchannia (2021): [On the approval of the state standard of social support services during inclusive education]: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy [Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine] vid 23.12.2021 roku № 718 [in Ukrainian].
6. Pro vnesennia zmin do postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 kvitnia 2003 roku № 585 i vid 12 lypnia 2017 roku № 545 (2020): [On amendments to the resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 23, 2003 No. 585 and dated July 12, 2017 No. 545]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 zhovtnia 2020 roku. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. № 983. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanov-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-23-kvitnya-2003-r-585-i-vid-12-lipnya-2017-r-545-i211020-983> (data zvernennia 12.11.2022) (data zvernennia 04.06.2023) [in Ukrainian].
7. Pro osvitu (2017): [About education] Zakon Ukrainy. [Law of Ukraine]. 2017. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2017, № 38–39, st. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia 04.11.2022) [in Ukrainian].
8. Stvorennia resursnykh kimnat v zakladiv zahalnoi serednoi osvity: [Creation of resource rooms in institutions of general secondary education]: Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Letter from the Ministry of Education and Science of Ukraine] vid 27.09.2022 roku № 4/2703 [in Ukrainian].
9. Shchodo orhanizatsii navchannia osib z osoblyvymy osvitimy potrebamy u zakladakh zahalnoi serednoi osvity u 2022/2023 navchalnomu rotsi (2022): [Regarding the organization of education of persons with special educational needs in institutions of general secondary education in the 2022/2023 academic year]: Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Letter from the Ministry of Education and Science of Ukraine] vid 06.09.2022 № 1/10258-22 [in Ukrainian].
10. Shchodo posadovykh oboviazkiv asystenta vchytelia (2012): [Regarding the job duties of a teacher's assistant]: Lyst Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy [Letter from the Ministry of Education, Science, Youth and Sports of Ukraine] vid 25.09.2012 roku №1/9-675 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.05.2023

Світлана ГРИЩЕНКО

ORCID 0000-0002-7981-3578

*Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
освітніх і педагогічних наук,
Національний університет
«Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна)*

E-mail: intensiv3000@meta.ua

Svitlana HRYSHCHENKO

ORCID 0000-0002-7981-3578

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department
of Social Work and
Educational and Pedagogical Sciences,
T.H. Shevchenko National University
«Chernihiv Collegium»
(Chernihiv, Ukraine)*

E-mail: intensiv3000@meta.ua